

УДК 373.6(1–22)

Юрій Ковальчук,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
техніко-технологічних дисциплін,
охорони праці та безпеки життєдіяльності
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ В ТЕХНОЛОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ

У статті обґрунтована актуальність формування системи економічних понять у процесі технологічної підготовки. Розглядаються особливості методики формування системи економічних понять, охарактеризовано основні принципи відбору навчального матеріалу, та принципи встановлення зв'язків між економічними поняттями, визначено особливості перевірки сформованості системи економічних понять в учнів та студентів.

Ключові слова: технологічна підготовка, економічні поняття, рівні сформованості понять, система економічних понять.

В статье обоснована актуальность формирования системы экономических понятий в процессе технологической подготовки. Рассматриваются особенности методики формирования системы экономических понятий, охарактеризованы основные принципы отбора учебного материала и принципы установления связей, между экономическими понятиями, определены особенности проверки сформированности системы экономических понятий у учеников и студентов.

Ключевые слова: технологическая подготовка, экономические понятия, уровни сформированности понятий, система экономических понятий.

The article grounds actuality of forming the system to economic concepts are in the process of technological preparation. The features method to forming economic concepts system are examined, basic principles of selection to educational material and principles of establishing connections are described between economic concepts, the features of verification to forming of the economic concepts system for pupils and students are determined.

Key words: technological education, economic concepts, levels of forming concepts, the system of economic concepts.

Глобалізація, швидка зміна технологій, утвердження пріоритетів сталого розвитку суспільства зумовлюють зростання ролі освіти та створення нових педагогічних технологій, використання яких сприятиме оптимальному оволодінню новими економічними знаннями, які так необхідні сучасній молоді для адаптування та орієнтації в сучасних соціально-економічних умовах.

Актуальними завданнями технологічної підготовки є розвиток економічно важливих якостей особистості, які підвищують адаптацію молоді в сфері виробництва, та формування системи економічних понять, необхідної для конкурентоспроможності майбутніх випускників на сучасному ринку праці і перетворення необхідних економічних понять у сучасне економічне мислення.

Зважаючи на це, в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), підкреслюється необхідність ознайомлення з основами ринкової економіки, різними формами господарської діяльності, формування техніко-технологічних і економічних знань, вироблення практичних умінь і навичок, необхідних для залучення до продуктивної діяльності та оволодіння певною професією [5, с. 4].

У державному стандарті освітньої галузі «Технологія» зазначається, що одним із завдань технологічної підготовки є економічне виховання та формування уявлень про виробничий план, продуктивність праці, собівартість та якість продукції, заробітну плату тощо [6, с. 3].

Низка дослідників (І. А. Сасова, І. Ф. Прокопенко, О. В. Попов) вважають, що визначальною передумовою досягнення мети і завдань економічної освіти та виховання молоді повинна стати саме практична діяльність економічного спрямування. Економічна освіта покликана підняти ефективність трудової діяльності випускників освітніх закладів як в умовах великомасштабного, так і індивідуального, промислового та сільськогосподарського виробництва і сфери послуг.

У більшості досліджень присвячених проблемам економічної підготовки (А. С. Нісимчук, Б. П. Шемякін, В. М. Мадзігон, В. М. Оржеховська, Д. О. Тхоржевський, І. О. Смолюк, Л. Ю. Гордін, М. А. Малишев, О. Т. Шпак, О. Ф. Аменд, Ю. К. Васильєв та інші), вона розглядалась саме в контексті трудової діяльності. На думку дослідників завдання економічної освіти та виховання в процесі трудового навчання повинні бути спрямовані на підготовку молоді до праці в сфері суспільного виробництва. До числа завдань економічної підготовки були віднесені такі: формування основних економічних понять; оволодіння найпростішими вміннями та навичками економічного аналізу; формування бережливості, економності, розважливості, практичності; виховання негативного ставлення до неорганізованості, безгосподарності, марнотратства [3, с. 147].

Аналіз стану економічної підготовки сучасної молоді свідчить, що хоч і є певний досвід у економічному навчанні та вихованні, однак у значній кількості наукових праць не відображені ті зміни, які відбулися за

останні роки в соціально-економічному розвитку сучасного суспільства. Ціла низка суперечностей, які склалися між теорією і практикою технологічної підготовки старшокласників і студентів, зокрема відсутність науково обґрунтованої системи економічних понять, загальмовують їх ефективну адаптацію до сучасного ринку праці.

З-поміж сучасних тенденцій розвитку виробництва, які вступають у протиріччя з традиційним підходом до здійснення економічної освіти учнів та студентів, можна виокремити такі: між потребами реформування в багатьох галузях виробництва на засадах ринкової економіки і недостатнім рівнем володіння системою економічних понять випускників навчальних закладів; між суспільною необхідністю вдосконалення процесу формування економічних понять і відсутністю науково обґрунтованої методики формування системи економічних понять у процесі технологічної підготовки; між посиленими вимогами до системних знань у сучасних економічних умовах розвитку суспільства і реальною технологічною підготовкою, яку отримує сучасна молодь.

Актуальність і необхідність розробленості даної проблеми, зумовили необхідність розкриття основних закономірностей формування системи економічних понять в технологічній підготовці.

Процес технологічної підготовки передбачає засвоєння сукупності фактів, понять, закономірностей та їх наукових пояснень. Пояснення відображають обґрунтовані наукою зв'язки явищ, процесів, законів, принципів і набувають свого викладу за допомогою системи понять.

Змістове забезпечення процесу формування системи економічних понять вимагає модифікації структури економічного змісту з метою забезпечення аналітико-оцінювального підходу до вивчення фактів і явищ економічної дійсності. Для цього необхідно здійснити всебічний аналіз і опрацювання економічного матеріалу, який закладений у змісті предмета, з метою відбору основних і найважливіших з погляду інформаційно-формульовального значення елементів, логічно їх упорядкувати та визначити наявні зв'язки між ними. Структура змісту повинна представляти системну єдність основних загальних понять, суджень, законів; визначальних взаємозв'язків між ними, логічних розумових і практичних прийомів і дій, які застосовуються при засвоєнні основних елементів навчального матеріалу.

Система визначається як єдність двох сторін – змісту і структури. Під змістом розуміють сукупність елементів: предметів, процесів, понять, уявлень, фактів, що об'єднуються у систему. Під структурою, у самому загальному вигляді, розуміють способи зв'язків елементів між собою. Вона є сукупністю стійких, істотних зв'язків між елементами системи [2, с. 203].

В процесі технологічної підготовки, зміст навчального матеріалу повинен відповідати вимогам системи знань, а це означає, що він відповідає трьом положенням:

- система утворюється сукупністю (множиною) елементів, що

мають зв'язки між собою;

- ця сукупність утворює єдине ціле, тобто видалення одного з елементів сукупності порушить властивість цілісності;
- утворене сукупністю елементів єдине ціле має певну мету або призначення, властиве для всієї сукупності елементів, але не для якоїсь комбінації з них [4, с. 125].

На цих основних положеннях і повинні ґрунтуватися вимоги до структури системи знань які формуються в процесі технологічної підготовки.

Для зручності, економічні знання, які здобуваються у процесі технологічної підготовки, за допомогою економічних понять і термінів, необхідно виділити в окремі групи:

1. Поняття про види природних ресурсів, про їх господарське значення. Вони тісно пов'язані з розумінням взаємодії природних компонентів і необхідності раціонального ставлення до багатств природи.

2. Соціальні поняття, а саме поняття про трудові ресурси, їх розподіл між виробничою і невиробничою сферами господарства, шляхи раціонального використання трудових ресурсів тощо.

3. Суто економічні поняття: господарство і його структура, сфери, галузі, типи підприємств форми організації виробництва, а також формування понять «продуктивність праці», «ефективність виробництва», «концентрація і спеціалізація», «кооперування», «комбінування», «менеджмент», «маркетинг», «собівартість продукції», «Рентабельність» та інші.

Взагалі при формуванні системи економічних понять треба враховувати їх характерні особливості.

Знання про економічні поняття характеризуються:

- усвідомленням учнями внутрішньої логіки і взаємозв'язків економічних процесів і явищ;
- вмінням бачити і пояснювати зв'язки між поняттями;
- розумінням видів понять (родові, видові);
- рухомістю знань, вмінням їх перебудувати, застосовувати в знайомій і новій ситуації;
- оволодінням комплексним підходом до розгляду об'єктів.

Процес формування економічних понять тривалий у часі і складний за змістом та формами, що передбачає професійне володіння системою наукових понять, розуміння взаємозв'язку та супідрядності між ними, орієнтацію на концептуальні основи технологічної підготовки під час визначення мети і завдань економічних знань, теоретико-методичну підготовку до організації навчання, розкриття змісту понять, їх визначень та ознак, формування прийомів розумової діяльності під час оволодіння знаннями, їх практичне застосування, оцінку та корекцію.

Технологія підготовки до заняття вимагає відбір оптимальних методичних засобів спрямованих на розв'язання наступних проблем:

- які знання, поняття і терміни повинні бути сформовані на занятті;
- на якому рівні (теоретичному чи емпіричному) повинні бути засвоєнні данні знання, поняття і терміни;
- які методи навчання при формуванні знань, понять і вмінь варто використовувати на тому чи іншому занятті.

Врахування цих умов під час формування понять сприяє свідомому і глибокому розумінню навчального матеріалу, міцному їх засвоєнню, для цього перелічимо необхідні особливості процесу формування понять:

- зв'язок з загальнонауковими, загальнотехнічними, технологічними, соціальними, економічними поняттями;
- застосування оптимального змісту поняття для практики життя;
- корекція змісту поняття;
- узагальнення та систематизація понять.

Під час формування понять, треба активізувати розумову діяльність, а для цього слід правильно спрямувати логічне мислення. Це підтверджується і дослідженнями Д. М. Тхоржевського, в яких доведено, що «при вивченні загальнотехнічних дисциплін продуктивне формування понять не може ґрунтуватися на механічному їх запам'ятовуванні, а вимагає спеціального управління. Тому в процесі навчання учням створюють спеціальні ситуації та умови, що сприяють розвитку їх знань і мислительної діяльності [9, с. 68], що і є змістом конструктивної діяльності педагога, а саме:

- у процесі вивчення нового матеріалу ставити запитання, які потребують аналізу, синтезу, порівнянь, встановлення зв'язків, узагальнень і визначень;
- систематично використовувати схеми, діаграми та графіки, що розвивають поняття та показують їх істотні ознаки.

Такі прийоми логічного мислення як аналіз і синтез, порівняння, узагальнення і абстрагування, аналогія і гіпотеза, що сприяють активізації розумової діяльності, найбільш прийнятні, коли виділяються істотні ознаки предметів і явищ, розгортається зміст поняття на частини, виявляються взаємозв'язки між ними та встановлюються причинно-наслідкові зв'язки, розширюється й закріплюється зміст у процесі формування практичних умінь та навичок [1, с. 27].

Результат оволодіння системою економічних понять зручно представити такими уміннями:

- давати наукове визначення та пояснювати наукові терміни понять;
  - розкривати зміст понять;
  - узагальнювати наукові поняття;
  - виділяти суттєві і несуттєві ознаки;
  - групувати поняття в систему;
  - логічно оперувати поняттями;
  - встановлювати зв'язки між поняттями;
-

- піддавати структурному аналізу групу понять;
- застосовувати набуті знання в практичній діяльності.

Переліченні уміння формуються з допомогою розвиваючого навчання протягом чотирьох етапів.

На першому етапі розкривається зміст поняття, яке вводиться через характеристику поняття, з'ясовуються його структурні компоненти, виділяються прикметні риси, властивості, опановується взаємозв'язок з іншими поняттями, формується початкова система понять за направленістю.

На другому етапі відбувається розвиток поняття за рахунок введення нових структурних ознак, через оперування різними логічними діями, з допомогою проблемного викладу, проблемних завдань, створення проблемних ситуацій тощо.

Третій етап характеризується перевіркою спроможності оперувати засвоєними поняттями, через систему перевірочних завдань, під час яких відбувається корекція та уточнення наукових формулювань, за допомогою творчого викладу, творчих завдань тощо.

І на заключному, четвертому етапі, аналізується вивчене поняття, демонструються навички самоконтролю, показується здатність аргументовано обґрунтовувати власні помилки і результати, набувають навички практично застосовувати поняття в не змодельованій ситуації [8, с. 136].

Під час вивчення структурних елементів економічних понять, виникає необхідність розкривати поняття на конкретному матеріалі, тобто – навчальний процес має передбачати поступове, послідовне накопичення і народження знань в чіткій послідовності.

У процесі технологічної підготовки необхідно усвідомити такі взаємозв'язки між економічними поняттями:

- конкурентоспроможність продукції, що виготовляється, залежить від її якості та ціни на неї;
  - ціна на продукцію у великій мірі пов'язана з її собівартістю;
  - собівартість продукції залежить від продуктивності праці, витрат матеріальних ресурсів, палива, електроенергії; кількості бракованої продукції; способу користування предметами та знаряддями праці;
  - здійснення економічного аналізу виробничого процесу дозволяє знайти шляхи економії витрат матеріалів;
  - якість продукції, що виготовляється, залежить від технологічної та трудової дисципліни, організації праці та робочого місця;
  - бережливе ставлення до інструментів та обладнання, своєчасний догляд збільшує строки користування ними, отже, зменшує собівартість продукції;
  - для підвищення продуктивності праці необхідно зменшити витрати часу на одиницю продукції (збільшити кількість продукції, що виготовляється за одиницю часу);
-

– механізація та автоматизація виробництва дозволяє підвищити ефективність виробництва завдяки зменшенню витрат часу та сили на виготовлення одиниці продукції;

– застосування пристроїв та пристосувань, раціональна організація робочого місця, використання передових методів праці є засобами економії ресурсів часу та сили [7, с. 128].

Узагальнюючи вищезазначене можна дійти до висновку, що сформувати наукове поняття – це не тільки засвоїти його зміст, а й вміти застосовувати його при розв’язанні теоретичних і практичних завдань. Тільки у такому поєднанні формується здатність логічно мислити.

Критерієм оцінки роботи виступає не стільки обсяг навчального матеріалу, що залишився в пам’яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, використовувати в життєвих ситуаціях, вміння самостійно здобувати знання.

Перспективи подальших досліджень полягають у теоретичному обґрунтуванні наступності формування системи економічних понять у початковій, основній і старшій школі, інтеграції всіх навчальних дисциплін, дослідженні проектування урочної та позаурочної навчально-трудової діяльності економічного характеру тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев М. Н. Логика и педагогика / М. Н. Алексеев. – М. : Знание, 1965. – 28 с.
2. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
3. Воспитание учащихся в процессе трудового обучения / под редакцией Т. Н. Мальковской. – М. : Просвещение, 1986. – 192 с.
4. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении (логико-психологические проблемы построения учебных предметов) / В. В. Давыдов – М. : Педагогика, 1972. – 424 с.
5. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К., 1994. – 62 с.
6. Державні стандарти базової і повної середньої освіти : Проект. Освітня галузь «Технологія» // Сільська школа України. – 2003. – № 6. – С. 34–36.
7. Лукаш С. В. Формування економічного мислення підлітків у процесі навчально-трудової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Лукаш Світлана Вікторівна. – Херсон, 1999. – 225 с.
8. Назаренко Т. Г. Формування соціально-економічних понять у старшокласників на уроках географії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Назаренко Тетяна Геннадіївна. – К., 2004. – 215 с.
9. Тхоржевський Д. О. Методика трудового та професійного навчання / Д. О. Тхоржевський. – 4-е вид., перероб. і допов. – К. : РННЦ «ДІНІТ», 2001. – 186 с.